

نقش شهرهای جدید در روند شهرنشینی

«مورد منطقه اصفهان»

دکتر کرامت‌الهیاری

دانشگاه یزد

مقدمه

دوره قابل بررسی است:

۱- از سال ۱۸۹۸ تا جنگ جهانی دوم: در سال ۱۸۹۸ نظریه «ابنزرهوارد» به عنوان باغشهرها به مثابه الگوی اولیه شهرهای جدید متأثر از تجلی نظریه آرمانشهرها، بعنوان گزینه ای در مقابل رشد نابسامان و فزاینده شهرهای بزرگ در حواشی آنها ابراز شد.^۱ این نظریه به نقش دولت در توسعه شهرهای جدید، خدمت مناسب جمعیت و جذب سرریز جمعیتی، ارایه مسکن تأکید می کرد. در همین دوره نظریه «پل ولف» تحت عنوان سه یا چهار باغشهر (در گروه صد هزار نفر در اطراف یک فرم)^۲ و نظریه «دیموند آتوین» تحت وجود عملکردهای صنعتی تجاری و مسکونی در شهرهای جدید و نظریه «اریگ گلودن» و «تونی گارینه» ابراز می گردد. در این دوره شهرهای جدید موفقیتی نداشتند و در قالب نظریات باقی ماندند.^۳

۲- از سال ۱۹۴۶-۶۰: در این دوره باغشهرها به مثابه ابزاری برای ساماندهی فضایی ما در شهرها، در منطقه شهری در الگوی شهرهای جدید مستقل، اقماری و پیوسته، بانقش صنعتی، پایتختی، چند عملکردی، تمرکززدایی، جذب سرریزهای جمعیتی و ارایه مسکن به کار گرفته شدند.^۴

۳- از سال ۱۹۶۰ تا کنون: این دوره را باید سرآغاز شهرهای جدید به مثابه ابزار ساماندهی فضای ملی، برنامه ریزی منطقه ای، سیاست تمرکززدایی جمعیتی و اقتصادی دانست. در این دوره، اهمیت و ضرورت تدوین سیاست های ملی و توسعه شهری و منطقه ای در سطح جهانی پذیرفته شدند که در بسیاری از کشورهای مختلف جهان به کار گرفته می شود.^۵ (نمودار شماره ۱ زمینه و نحوه شکل گیری شهرهای جدید و تکوین آنها را در دوران معاصر نشان می دهد).

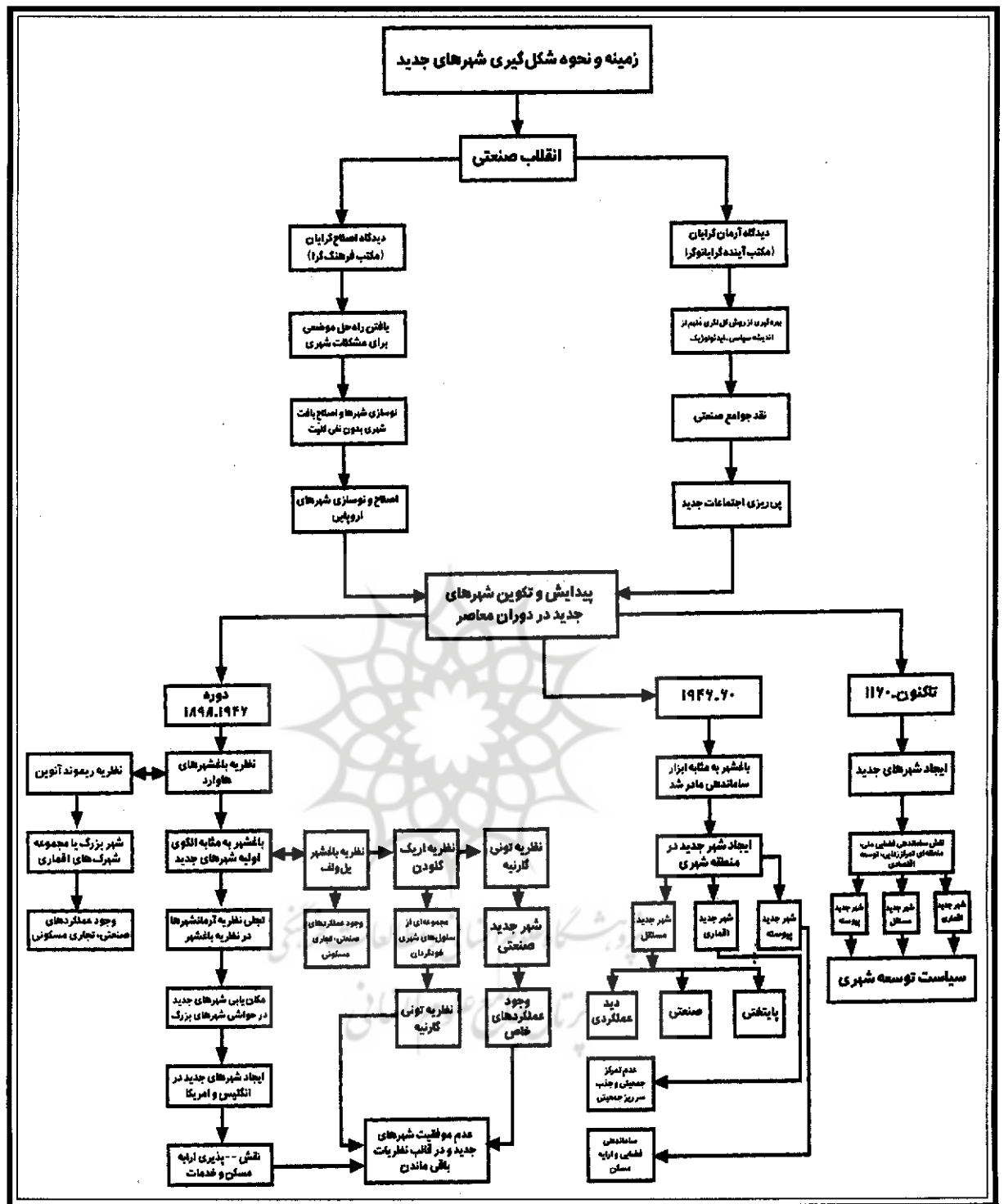
تکامل تدریجی سکونتگاههای شهری جدید، از باغشهرها در نخستین دهه قرن حاضر تا شهرهای جدید که در چهارچوب راهبردهای توازن در توزیع متعادل جمعیت و امکانات کشورها احداث می شوند، بر تنوع و کثرت این شهرها افزوده است. شناخت نقش و کارکرد موردی شهرهای جدید، بررسی چگونگی زمینه و نحوه شکل گیری و تجارب جهانی از آنها اجتناب ناپذیر است.

زمینه و نحوه شکل گیری شهرهای جدید

بر بستر دگرگونیهای اقتصادی-اجتماعی قرن هیجده و تحولات چشمگیر اندیشه های سیاسی-اجتماعی هسته اولیه ایجاد اجتماعات آرمانی بتدریج شکل می گیرد. انقلاب صنعتی، موجب تمرکز صنایع، جذب جمعیت و معضلات شهری می گردد. در این زمان دو دیدگاه «جزء نگر» و «کل نگر» پدید می آید. دیدگاه نخست تأکید بر جنبه های فن شناختی و یافتن راه حل های جداگانه و موضعی برای هر یک از مشکلات در چهارچوب همین جوامع می پردازد. دیدگاه دوم بر بهره گیری از روش شناسی کل نگر و ملهم از اندیشه های سیاسی و ایدئولوژیک بانقد جوامع صنعتی به پی ریزی اجتماعات جدید گام برمی دارد.^۱

پیدایش و تکوین شهرهای جدید در دوران معاصر

از زمان احداث سکونتگاههای جدید در آستانه قرن حاضر باطرح اندیشه های «ابنزرهوارد» و توسعه باغشهرهای جدید «ولوین» و «لج ورت» تا کنون در اهداف و گونه شناسی این مراکز تحولات زیادی پدید آمده است. در این راستا نظریه ها و نقش شهرهای جدید در

تجارب جهانی شهرهای جدید

ثوری شهرهای جدید به اشکال مختلف بیش از نیم قرن در نظام های سرمایه داری، سوسیالیستی سابق و جهان سوم، به کار گرفته شده و نتایج متفاوتی به بار آورده است. این نظریات در کشورهای سرمایه داری بعنوان استراتژی عدم تمرکز، مهار رشد شهرهای بزرگ، جذب سرریزهای جمعیتی و توده های خشی کننده،

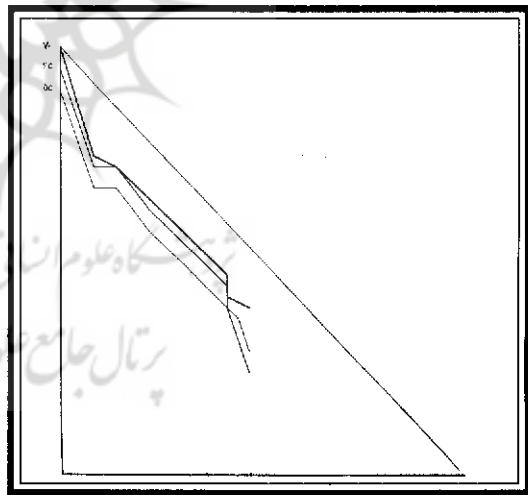
توزیع فضایی بهینه جمعیت و صنعت، ساماندهی فضایی پایتخت و مادرشهرها به کار گرفته شده است ولیکن بطور عمده در آرایه مسکن و کیفیت معماری و چشم انداز موفق و در جلوگیری از مهاجرت های آونگی، پایه اقتصادی، اشتغالزایی، خودکفایی، خدمات منطقه ای، مهارشد مادر شهرها موفقیتی بیار نیآورده اند.

در کشورهای سوسیالیستی سابق، این تئوری به عنوان استراتژی قطب رشد و جلوگیری از رشد شهرهای بزرگ، استفاده از منابع داخلی، توزیع فضایی جمعیت و صنعت، توسعه مناطق عقب مانده، سیاست آمایش سرزمین به کار گرفته شده است. این تئوری در شوروی سابق موفق و بعنوان نظریه تمرکززایی پذیرفته شد.

ولی در لهستان و مجارستان موفق عمل ننموده است؛ بطوریکه آنها بسوی سیاست شهرهای کوچک و میانی روی آورده اند.

در جهان سوم، بعنوان استراتژی سیاسی، نظامی، جهت عدم تمرکز، آمایش سرزمین، قطب رشد توسعه منطقه ای، انتقال مراکز اداری، ساماندهی فضایی، قطب سرویس دهی به مناطق روستایی، مراکز یکپارچه سازی روستایی، تجدید ساخت شهرهای تخریب شده به کار گرفته می شود که اکثراً نقش مسکن را برای اقبال کم درآمد داشته اند ولی عمدتاً در راستای ناسازگاری و عدم تطابق با ساختار فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، بعنوان کالاهای لوکس و پرخرج موجب فقر، عدم تعادل اجتماعی، تضاد فرهنگی و در مواردی زاغه نشینی گردیده است و تعدادی از آنها در شرف ادغام با مادرشهر گام برمی دارند. در مجموع ناموفق و بعنوان سیاستی محلی و ناتمام و بدون توجه به راهبرد جامعه ملی و منطقه ای طراحی شده اند.^۷

توسعه شهری و شهرهای جدید ایران

رشد شهرنشینی در ایران، با تئوری رشد اقتصادی رستوا^۸ (جامعه سنتی، انتقالی، خیز، بلوغ، مصرف انبوه) قابل قیاس است. در دوره ۳۰-۱۳۰۰ (دوره انتقالی) اقتصاد سنتی درهم شکسته و سرمایه داری وابسته از طریق صنعت نفت و روابط پولی رسوخ می کند. در این دوره شهرنشینی نقش و کارکرد سیاسی و ارتباطی دارد. در مرحله خیز (۵۷-۱۳۴۰) دوره کامل پیوستن به دایره سرمایه داری جهانی فرا می رسد. در این دوره کارکرد شهرهای موجود صنعتی است. رشد

شهرنشینی در دوره خیز به جهت رابطه شدید «مرکز-پیرامون»^۹ و توسعه برون زای ناشی از دلایلی نفتی و راهبرد جایگزینی واردات موجب تقویت نظام تک شهری و متروپل های منطقه ای در ایران می شود. در این دوره، تهران به کلی از نظم و ترتیب سلسله مراتب فضایی شهرهای کشور بریده و متروپل منطقه ای مشهد، اصفهان، شیراز و تبریز از شهرهای پایین دست و بالادست خود (تهران) بریده و شکستگی در نظام و سلسله مراتب شهری تشدید می شود. در این دوره در رابطه بانقش و جایگاه شهرهای جدید چهار دوره قابل تمیز است.

۱- در فاصله بین دو جنگ جهانی یا مرحله انتقالی شهرهای ایران بدون استراتژی مشخص و مبتنی بر کارکرد عمده و بر پایه یک هسته اولیه روستایی تکوین می یابد (زاهدان و نوشهر) که در حال حاضر پر رونق و موفق و بعنوان یک شهر تلقی می شوند.^{۱۱}

۲- دوره جنگ جهانی دوم تا اواسط دهه ۴۰ که شهرهای جدید، بدون استراتژی مشخص و بر پایه یک هسته شهری و مبتنی بر نقش و عملکرد تک پایه ای و خوابگاهی و به منظور توسعه صنعت نفت و سایر رشته های صنعت شکل می گیرند. اینگونه شهرها در حال حاضر کم رونق، به طوریکه سرمایه به کار رفته در آنها اکنون از دست رفته تلقی می شود.

۳- از دوره جنگ جهانی دوم تا اواسط دهه ۴۰ که بنام دوره خیز، شهرهای جدید و با استراتژی بهره برداری از منابع طبیعی و بدون وجود یک هسته اولیه شکل می گیرند که نقش آنها عمدتاً توسعه منطقه ای، دادن مسکن و سوداگری زمین بوده است. در واقع این شهرها امروزه با شکست کامل مواجه شده اند.^{۱۱}

۴- بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، بر پایه استراتژی و پالایش و ساماندهی فضا مادرشهرهای منطقه ای و ابرشهر تهران و توزیع رشد متعادل اقتصادی-اجتماعی ۲۸ شهر جدید اقماری بدون هسته اولیه و نقش اسکان بهینه و جذب سرریزهای جمعیتی مناطق بپیش بینی ۶ میلیون نفر توافق طراحی می گردند. (در جدول شماره ۱ چگونگی مطالعات مراحل انجام و طراحی و سکونت شهرهای جدید بررسی می شود).

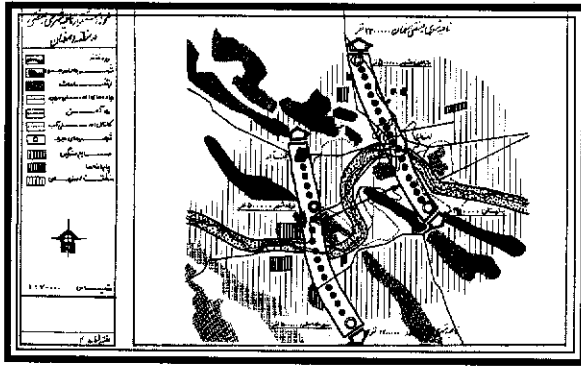
ردیف	شهر نام	مطالعات تکاملی	مکان مصرف	نقشه ترتیب	طراحی تفصیلی	درمان ابر	سکونت در واقع	ملاحظات
۱	کرج	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲	مشهد	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۳	تهران	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۴	اصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۵	شیراز	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۶	تبریز	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۷	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۸	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۹	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۰	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۱	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۲	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۳	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۴	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۵	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۶	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۷	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۸	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۱۹	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۰	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۱	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۲	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۳	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۴	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۵	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۶	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۷	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳
۲۸	باصفهان	•	•	•	•	•	•	پیش بینی ۱۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۴۳

هدف این مقاله بررسی، مطالعه و تحلیل ۴ نمونه شهر جدید (شاهین شهر، فولادشهر، بهارستان، مجلسی) در منطقه شهری اصفهان است مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

ساختار فضایی منطقه اصفهان و شهرهای جدید

۱- منطقه

با استفاده از دیاگرام های پتانسیل جمعیتی^{۱۲}، سه حوزه نفوذ ضعیف (قطب اقتصادی)، متوسط (جلگه اصفهان) و قوی (اگلو مراسیون یا منطقه شهری) برای شهر اصفهان ترسیم می گردد. منطقه اصفهان، محدوده ایست به مرکز شهر اصفهان و به شعاع ۴۰ تا ۶۰ کیلومتر و به مساحت ۵۵۸۰ کیلومتر مربع^{۱۳} (نقشه شماره ۱) شامل ۲۹ شهر و ۱۰ دهستان، این منطقه طی دوره ۳۵-۴۵ شامل پنج قطب کشاورزی بوده است. (نقشه شماره ۲) که بعد از ایجاد کارخانه ذوب آهن به دو قطب، یکی به مرکز شهر اصفهان و دیگری کارخانه ذوب آهن تقسیم می گردد. (نقشه شماره ۳). استخوانبندی منطقه دارای سه محور شهری- صنعتی به مرکزیت شهر اصفهان، محور شهری- صنعتی فولاد به مرکزیت کارخانه ذوب آهن، محور زاینده رود (کشاورزی).^{۱۴}

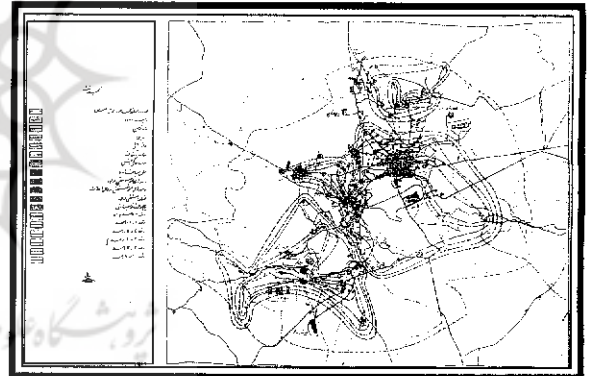
طرح جامع منطقه ای برای احداث شهرهای جدید در منطقه، محصور بودن اصفهان در باغات و زمین های کشاورزی، موانع توسعه جنوب اصفهان، محصور بودن شهرهای نجف آباد، زرین شهر، چمگردان، و رنامخواست در منطقه کشاورزی و قرار داشتن فاصله کم با صنایع و افزایش جمعیت منطقه تا ۹۰ به ۴٫۴ میلیون نفر (۲/۲ میلیون نفر یا ۵۰ درصد در محور شهری- صنعتی اصفهان، ۱٫۴ میلیون نفر یا ۳۱٫۸ درصد در محور شهری- صنعتی فولاد، ۸۰۰ هزار نفر در محور کشاورزی و توان جمعیت پذیری اصفهان ۱٫۳۵۵ میلیون نفر) برآورد نموده است.^{۱۵} از طرفی ضرایب شهرنشینی منطقه دائماً در حال افزایش است به طوریکه در سال های ۴۵، ۵۵، ۶۵ به ترتیب ۸۱٫۲ درصد، ۸۳٫۶ درصد و ۸۳٫۸ درصد بوده است^{۱۶} و ضریب صنعتی منطقه در سال ۶۷ به ۸۳٫۴ درصد و در سال ۸۴ تا ۸۴۹ واحد صنعتی بزرگ رسیده است.^{۱۷}

در این رابطه شهرهای جدید اصفهان با نقش های زیر احداث شده اند:

- ۱- جذب سرریز جمعیتی شهر اصفهان، منطقه و استان اصفهان
 - ۲- دادن مسکن به اقشار کم درآمد
 - ۳- تعادل فضایی جمعیتی
 - ۴- پایه اقتصادی، اشتغال زایی و خودکفایی
- که در زیر ضمن اشاره به ساختار فضایی شهرهای جدید به تجزیه و تحلیل فرضیات فوق در رابطه با نقش آنها خواهیم پرداخت.

۲- شاهین شهر

این شهر در ۲۴ کیلومتری شمال اصفهان قرار دارد. مرحله شکل گیری کالبدی آن، بدون هسته اولیه و مرحله سنتی، بر اساس طرح شرکت های امریکایی و ایدئولوژی سرمایه داری شکل گرفته است. از طرفی تکوین آن به جهت مقاصد مالی مجریان آن بوده است. بر همین اساس در این شهر، کوچکترین نشانه ای از رعایت اصول و معیارهای صحیح برنامه ریزی و طرح ریزیهای منطقه ای و شهری مشاهده

در محور شهری- صنعتی اصفهان، پالایشگاه، نیروگاه و چندین کارخانه بزرگ و کوچک استقرار یافته است و جنوب آن به جز پادگان نظامی و راه آهن عناصر مهمی وجود ندارد. در واقع فشار روی ناحیه شمالی است. برای کاهش بار اصفهان و جذب سرریزهای جمعیتی این شهر و منطقه مراکز مسکونی جدیدی شامل شاهین شهر، بهارستان، مجموعه ملک شهر، رهنان، شهرک اشرفی اصفهانی احداث شده و یا در دست احداث است. در محور شهری- صنعتی فولاد که دارای سه ناحیه بزرگ صنعتی و یک ناحیه کوچک سیمان است، دو شهر جدید فولادشهر و مجلسی برای جذب و اسکان شاغلین بخش صنعت احداث و طراحی شده است (نقشه شماره ۴ استخوان بندی سه محور را نشان می دهد).

نمی‌شود. تضاد میان بافت متشکک و شاخص‌های اقلیمی، اجتماعی، اقتصادی وجود دارد و از همان اول جدایی‌گزینی اکولوژیکی درچهره آن پدیدار گشت. بعداز انقلاب اراضی این شهر به مالکیت بنیاد مستضعفان درآمد. لذا به‌جهت نوع خاص مالکیت، از نظر دادن زمین و مسکن ارزان قیمت نقش عمده‌ای ایفا نمود و غالب گروه‌های پایین درآمدی در آن سکونت یافتند. اما به‌جهت تضاد کالبدی از بافت محله‌ای، مرکز محله‌ای، بازار، مسجد، مدرسه، برای مشخص نمودن گروه‌های اجتماعی خبری نیست در مجموع تضاد فرهنگی- کالبدی وجه مشخصه آن است. این شهر نسبت به شهرهای همجوار رشد بالاتری داشته ولی از نظر اقتصادی از انسجام کافی برخوردار نیست. و نیازهای مردم از شهر اصفهان و شهرها و روستاهای مجاور، در بازار و مراکز تجاری عرضه می‌شود. و اقتصادی تابع دارد که بیشتر در شبکه اقتصادی اصفهان قرار می‌گیرد. ساختار سنی شهر جوان و نسبت شاغلین زن به مرد $\frac{1}{6}$ ، حدود ۲۸ درصد کارمند دولت، ۳۰ درصد راننده و کمک‌راننده هستند. انزوای احتمالی، عدم تحرک، افسردگی و ناهنجاریهای اجتماعی در آن پدیدار است. شهر دارای حوزه نفوذ ضعیف و بیشتر رابطه آن با مادرشهر اصفهان و دارای پایه اقتصادی نیست.

۳- پولاد شهر

این شهر در ۳۵ کیلومتری جنوب غربی اصفهان و در سال ۱۳۴۵ طبق طرح جامع توسط کارشناسان شوروی سابق، جهت امکان شاغلین ذوب آهن طراحی شد. بعد از بیست سال و اندی، دارای چهره دوگانه، دوپاره، متضاد در ابعاد کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. در این شهر تضاد میان استخوان بندی و شبکه معابر وجود دارد. جداسازی کاربریها، موجب جنب و جوش شهر نشده است. فعالیت در مناطق محدودی از شهر جریان دارد. میان شاخص‌های معماری آن با فرهنگ بومی و ایرانی مغایرت شدید به چشم می‌خورد. بالا بودن سرانه‌های کاربری، گستردگی و هزینه بالای نگهداری شهر را به‌ارمغان آورده است. تمایزات اجتماعی در شهر و فقدان هسته مرکزی، موجب عدم وجود هویت شهر گردیده است و تاکنون عناصر شهری مورد نیاز شکل نگرفته و یا ساخته نشده است. پولاد شهر در سال ۱۳۷۳ یک مجموعه کامل نبود و از لحاظ عملکردی به مراکز زیست مجاور و مادرشهر اصفهان وابسته است. از لحاظ جمعیتی با وجود مهاجرین جنگی تنها حدود سی و هشت هزار نفر جمعیت دارد. تأثیر ذوب آهن بر نقاط جمعیتی مجاور بیشتر از این شهر بوده است. ساختمان سنی جمعیت جوان، جمعیت فعال اقتصادی بالا و ضریب کهنسالی پایین است. عدم توزیع فضایی جمعیت در محلات آن محسوس است. از نظر اقتصادی همانند شاهین شهر فاقد کارگاه‌های تولیدی است، شهر خود مصرف، بدون

مازاد و اقتصاد پایه‌ای است. از این نظر شهری کارگری- کارمندی است که بسته و محدود به حقوق دریافتی است. شهر برپایه‌های دولتی استوار است و هزینه‌های زیادی را به دولت تحمیل می‌نماید و دارای حوزه نفوذی نیست و در حوزه نفوذ شهرهای مجاور و اصفهان قرار دارد. فرهنگ حاکم بر آن نامتجانس و متضاد است. بدلیل بی تفاوتی به مسایل اخلاقی، اجتماعی، شهر و محله، عدم ثبات و دلبستگی به شهر و تفاوت فرهنگ‌ها، تفاوت تحصیلات، شغل، محل اقامت قبلی، سن، محل کار، انگیزه سکونت، تضاد فرهنگی به شدت در آن محسوس است بطوریکه تضاد فرهنگی را تنها خوزستانیها احساس نمی‌کنند. اکثر مردم درآمدهای پایینی دارند علت سکونت در این مکان مسکن بوده است. هرچقدر درآمد مردم افزایش یابد تمایل به ترک آن و اسکان در شهر اصفهان بیشتر می‌شود. در مجموع پولادشهر شهریست مرده، بی روح، فاقد عملکرد، بدون خودکفایی و اشتغالزایی و تاکنون از برنامه‌های طراحی شده و طرح جامع بسیار عقب‌تر یعنی درکل ناموفق و شکست خورده است.

۴- بهارستان

این شهر در ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر اصفهان، به منظور جذب سرریزهای جمعیتی شهر و منطقه اصفهان، دادن مسکن، کاهش فشار خدماتی شهر اصفهان و ساماندهی فضایی شهر اصفهان بوجود آمده است. در حال حاضر از برنامه زمان بندی از نظر جذب جمعیت عقب‌تر است و در سال ۱۳۷۳ تنها ۴۸ خانوار در آن ساکن شده‌اند (طبق برنامه تا پایان سال ۷۲ می‌بایست ۲۰ هزار نفر در آن ساکن شوند). شهر دارای کارکرد اقتصادی نیست، خدمات، مایحتاج روزانه به حد کافی وجود ندارد. شهر مرده، بی روح و افسرده است و وابستگی شدیدی به مادرشهر اصفهان دارد و مهاجرت آونگی به اصفهان وجود دارد. مطالعات مهندسیین مشاور باروند امکان تطبیق نمی‌نماید. علیرغم بورس بازی زمین، بدلیل عدم استقبال عموم، قیمت آزاد زمین از قسیمت دولتی کمتر است. اکثریت خانوارهای ساکن از گروه‌های پایین درآمدی هستند (زیر ۲۰ هزار تومان). این شهر با هزینه زیاد در حال ساخت و ساز است و بعلت نزدیکی با شهر اصفهان (۱۵ کیلومتر) در آستانه ادغام با آن قرار دارد بطوریکه فاصله بین آنها پر شده است و بعنوان یک محله اصفهان تلقی می‌شود. و صرفاً در آینده نقش خوابگاهی خواهد داشت.

۵- شهر مجلسی

این شهر در ۷۵ کیلومتری جنوب غربی شهر اصفهان و براساس راهبردهای طرح جامع منطقه‌ای اصفهان طراحی شده است. هدف از ایجاد شهر اسکان شاغلین صنایع پولاد است. براساس مطالعات مهندسیین مشاور شارسن که طرح جامع آن در دست طراحی است، تا سال ۷۵ قرار بود ۲۶ هزار نفر در آن اسکان یابند در حالیکه تا (۷۳)

تنها ۱۱ خانوار در آن ساکن شده بودند. با توجه به دوری از اصفهان، نمی‌تواند سرریز جمعیتی اصفهان را جذب نماید. تنها در صورت تحقق اهداف آن می‌تواند تا اندازه‌ای جاذب شاغلین صنایع اطراف (فولاد مبارکه، نظامی، سیمان...) باشد.

تجزیه و تحلیل نقش شهرهای جدید

نتایج بررسی‌ها از طریق پرسشنامه و مدل‌های کمی در رابطه با فرضیات مطرح شده بیانگر آن است که:

۱- شهرهای جدید شاهین شهر و فولادشهر توانسته‌اند، تا اندازه‌ای در جذب سرریزهای مادرشهر اصفهان، استان و خارج از استان اصفهان نقش داشته باشند. در این رابطه ۴۰ درصد جمعیت شاهین شهر سرریز شهر اصفهان، ۱۰/۱ درصد استان و ۵۲/۱ درصد خارج از استان است. همچنین ۴۰/۲ درصد، ۷۱/۱ درصد و ۲۵/۴ درصد از جمعیت فولادشهر، سرریز شهر، استان و خارج از استان اصفهان است. چنانچه از طریق مدل:

$$\pi_1 - \pi_2 = P_1 - P_2 \pm Z_{\alpha} \sqrt{\frac{P_1(1-P_1)}{n_1} + \frac{P_2(1-P_2)}{n_2}}$$

دو شهر جدید شاهین شهر و فولادشهر را با احتمال ۹۵٪ ضریب اطمینان در زمینه جذب سرریزهای جمعیتی مقایسه نمایم، بین دو شهر جدید از نظر جذب سرریزهای جمعیتی شهر اصفهان اختلافی مشاهده نمی‌شود و هر دو شهر به یکسان در جذب سرریزهای جمعیتی مادرشهر نقش داشته‌اند. اما فولادشهر در جذب سرریزهای جمعیتی استان موفق‌تر از شاهین شهر عمل نموده است و شاهین شهر در جذب مهاجرت‌های برون استانی موفق‌تر از فولادشهر بوده است. نتایج بررسی‌ها از دو شهر جدید بهارستان و مجلسی که تنها ۴۸ و ۱۱ خانوار تا پایان سال ۷۲ در آنها مستقر شده‌اند نشان می‌دهد که ۷۲/۹ درصد ساکنین شهر بهارستان از سرریز اصفهان، ۱۸/۸ درصد از سرریز استان و ۸/۳ درصد از سرریز سایر استان‌های کشور است و از شهر مجلسی بعثت تعداد اندک ساکنین نمی‌توان قضاوت و تحلیلی ارائه داد. بنظر می‌رسد بهارستان از نظر جذب سرریزهای جمعیتی شهر اصفهان موفق‌تر از سایر شهرهای جدید گردد و مجلسی نتواند سرریزی از شهر اصفهان جذب نماید.

۲- در رابطه با آرایه مسکن در شهرهای جدید، نتایج بررسی‌های

$$\pi = P \pm Z_{\alpha} \sqrt{\frac{pq}{n}}$$

حاکی از آنست که علت سکونت افراد در شهرهای جدید صرفاً مسأله مسکن ارزان قیمت و واگذاری زمین بوده است. مقایسه دو شهر جدید شاهین شهر و فولادشهر گویای آنست که شاهین شهر در آرایه مسکن

ارزان قیمت به ساکنین بیشتر از فولادشهر نقش داشته است و اغلب ساکنین از گروه‌های پایین درآمدی هستند گرچه که درآمد ساکنین شاهین شهر از فولادشهر بیشتر است (این تحلیل از طریق فرضیه H_0 و t استودنت به نتیجه رسیده است).

۳- به کارگیری مدل انتروپی $H = - \sum_{i=1}^n P_i \ln P_i$ حاکی از

آنست که ایجاد شهرهای جدید تأثیری در تعادل فضایی استان اصفهان نداشته است ولی تا اندازه‌ای ناچیز در منطقه شهری یا آگلومراسیون موجب تعادل فضایی جمعیتی طی سال‌های ۵۵، ۶۵، ۷۰ شده است.

۴- نتایج بکارگیری مدل $P_r = \frac{P_1}{R^b}$ و

$$y = a + bx \text{ و } \text{Log } P_r = \text{Log } P_1 - b \text{Log } P$$

گویای آنست که وجود و یا عدم وجود شهرهای جدید در استان اصفهان (برابر نمودار شماره ۲) تأثیری در تعادل فضایی استان اصفهان ندارند ولی در مجموع شهرهای سال ۷۰ استان به خط تعادل نسبت به سال‌های ۵۵ و ۶۵ نزدیکتر شده‌است.

۵- نتایج بررسی از طریق ضرایب جینی حاکی از آنست که ایجاد شهرهای جدید تا اندازه‌ای ناچیز در تغییرات ضرایب طی سال‌های ۵۵، ۶۵، ۷۰ نقش داشته است ولی هنوز منحنی تارسیدن به خط تعادلی فاصله زیادی دارد. (نمودارهای شماره ۳، ۴، ۵، ۶ وضعیت شهرهای استان را نسبت به خط تعادل یکبار در منطقه شهری و بار دیگر در استان با احتساب شهرهای جدید و بدون آنها نشان می‌دهد)

۶- نقش شهرهای جدید شاهین شهر و فولادشهر، خوابگاهی است و شاهین شهر دارای نقش خدماتی- خوابگاهی است. در هر دو شهر عدم وجود ضریب مکانی (L,Q) مشهود و این نظر بدون اقتصاد پایه‌ای اند مقایسه ۲۶ شهر خود روی منطقه شهری حاکی است که کلیه آنها دارای اقتصاد پایه‌ای و مازاد اقتصادی‌اند.

۷- در شهرهای جدید تنوع کارکرد اقتصادی وجود ندارد، نقش آنها صرفاً خوابگاهی است و خود اشتغالی و خودکفایی را ایجاد نموده‌اند و در رابطه با مادرشهر اصفهان هویت اقتصادی نمی‌یابند.

نتیجه گیری

مرحله شکل‌گیری شهرهای جدید اصفهان، بدون هسته اولیه و مرحله سنتی صورت گرفته و بافت آنها با خصوصیات اقلیمی، اجتماعی، اقتصادی منطقه سازگار نیست. شاخص‌های معماری آنها با فرهنگ بومی و ایرانی فاصله دارد و در آنها از مراکز محله‌ای و مسجد برای تشخیص گروه‌های اجتماعی خبری نیست. اصولاً اینگونه شهرها دارای هویت (بصری، کالبدی، علمی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی) نیستند؛ لذا ساکنین خود را مهمان می‌پندارند. شهرهای جدید منطقه عمدتاً بدون کارکرد اقتصادی و پایه اقتصادی

می باشند. فعالیت های پایه ای و مازاد اقتصادی را ایجاد نمی کنند و اقتصاد آنها صرفاً بر مبنای حقوق کارگری- کارمندی است. بخش غیررسمی که فعالیت اصلی اقتصاد شهری ایران را تشکیل می دهد و در آنجا فعال نیست. در مجموع از اشتغالزایی و خودکفایی برخوردار نیستند. این شهرها بدون برنامه کلی در امور فرهنگی- اجتماعی بوجود آمده اند بطوریکه امروزه، افسرده، بی روح، فاقد تعادل اجتماعی بوده و تضاد فرهنگی در چهره آنها آشکار است و بعد از گذشت بیش از ۲۵ سال ساخت دوشهر شاهین شهر و پولادشهر هنوز به اهداف خود نرسیده اند و از برنامه های تنظیمی طرح جامع و غیره بسیار عقب ترند از طرفی برنامه تنظیمی دوشهر جدید بهارستان و مجلسی در زمینه جذب جمعیت تحقق نیافته است. مسایلی مانند مشکلات اجرایی، کارساختمانی، نبود اقتصاد شهری، متکی بودن به سوبسیدهای دولتی، و دشواری خدمات، مشکلات ارزی و مسأله مدیریت، اجرایی نبودن بسیاری از مطالعات موجب کندی توسعه آنها شده است و از این میان شهر جدید پولادشهر شکست خورده است و بعید است شهر جدید مجلسی هم موفق شود.

نقش شهرهای جدید اصفهان عمدتاً خوابگاهی است و وابستگی شدیدی به مادرشهر اصفهان دارند. سه شهر جدید (شاهین شهر، پولادشهر، بهارستان) تا اندازه موجب جذب سرریزهای جمعیتی شهر اصفهان و استان گردیده اند اما شهر مجلسی بعید است بتواند سرریزی از شهر اصفهان جذب نماید. همچنین شهرهای جدید منطقه در ارایه مسکن به گروههای پایین درآمدی و تا اندازه ای در مهار و کنترل رشد مادرشهر نقش داشته اند، اما نتوانسته اند تعادل فضایی و منطقه ای لازم را ایفا نمایند. گرچه تا اندازه ای در تمرکززدایی از مادرشهر نقش داشته اند. اما در مقیاس منطقه شهری تمرکز را کاهش نداده و بیم آن می رود که در آینده تمرکز شدیدی در منطقه شهری اصفهان پدید آید و شهر بهارستان با اصفهان ادغام گردد. از طرفی شهرهای مزبور تأثیری در تعادل فضایی شبکه و سلسله مراتب شهری استان ایجاد ننموده اند و نقش آنها به مثابه گودال در مقابل سیل است که سرانجام بخواهد شد و سیل به سوی شهر اصلی راه خواهد گشود. بنابراین باید استراتژی جامع را برای توسعه کشور برگزید تا از جمع شدن سیل در گودالها پرهیز شود و از مسیر سیل و توقف آن جلوگیری شود. مسأله مهمی که مطرح است در رابطه با حرکت دولت بسوی بازار آزاد و بخش خصوصی است. هزینه ها و سرمایه گذاریهای دولت در شهرهای جدید با توجه به مشکلات ارزی در آینده بر دوش شهر وندان آتی تحمیل می شود. طبیعی است که این امر موجب افزایش روز افزون قیمت زمین در مادرشهر اصفهان می شود و از طرفی عدم رغبت کافی در گرایش به سکونت در شهرهای جدید پدید می آید. که وضعیت اسکان مطابق برنامه دچار خطای فاحش می گردد. در این رابطه می توان برای موفقیت شهرهای جدید از پارانه ارایه خدمات و تأسیسات در شهرهای مادر

کسر کرد و به شهر جدید پرداخت.

در مجموع استراتژی ایجاد شهرهای جدید در شرایط اقتصادی- اجتماعی ایران راه حلی مناسب و واقع گرایانه و مصلحت اندیشانه برای توسعه شهری و کاهش مشکلات نیست. در واقع سیاستی منطقی و کوتاه مدت است که از جامعیت برخوردار نیست و در بسیاری از کشورهای جهان بعنوان سیاستی محلی محسوب شده و کنار گذاشته شده است.

منابع:

- 1- Hall, Peter, Urban & Regional Planning, Chapman & Hall, London, 1992, PP. 115-204.
- 2- Ward, Stephen, V, The Garden city, Past, Present and Future, E & FN SPON, An Imprint of chapman & Hall, 1992.
- 3- Evan, Hazel, New Town: The British Experience, Charles Knigt & COLTD. London, 1972.
- 4- Merlin, pierre, New Towns, Melhuen & COLTD, 1971.
- 5- Briston, Roger, Hong Kong's. New Town, Oxford University Press, 1989.
- 6- Osborn, frederic. J & Arnold Whittick, New Town Their origins, Achievments and Progress, Leonard Hill's 1977.
- 1- Underhill, Jack. A, Soviet new Towns, Planning and national Urban Policy, TPR, 1990.
- ۸- مهندسین مشاور آتک و دیگران، مطالعات شهرهای جدید جهان، جمع بندی مطالعات، جلد ۴، ۱۳۷۰.
- ۹- اوستروفسکی، واتسلاف، شهرسازی معاصر از نخستین چشمه ها تا منثور آتن، ترجمه لادن اعتضادی، چاپ اول، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۱.
- ۱۰- اطهاری، کمال، راهبردهای توسعه، راهبردهای شهرسازی و شهرهای جدید، مجموعه مقالات شهرهای جدید فرهنگی جدید در شهر نشینی، ۱۳۶۸.
- ۱۱- معصومی اشکوری، سیدحسن، بررسی و شناخت نمونه های موجود مراکز مسکونی وابسته به صنایع اصلی در کشور، مجله علمی معماری و شهرسازی، ۱۳ و ۱۴، دوره سوم، مهرماه ۱۳۷۰.
- ۱۲- اداره کل مسکن و شهرسازی، طرح جامع منطقه ای اصفهان، گزارش خلاصه طرح توجیهی، ۱۳۶۳.
- ۱۳- وزارت مسکن و شهرسازی، طرح جامع منطقه ای اصفهان، سال ۱۳۶۳.
- ۱۴- مرکز آمار ایران، سرشماریهای نفوس و مسکن سالهای ۴۵، ۵۵ و ۶۵ استان اصفهان.
- ۱۵- مرکز آمار ایران، آمار کارگاههای بزرگ صنعتی کشور، سال ۱۳۶۷.

برخی توصیه‌های لازم برای مؤلفین و نویسندگان مقالات

- خواهشمند است نکات زیر را در مقالات ارسالی برای مجله رشد آموزش جغرافیا رعایت فرمایید:
- ۱- مقاله خود را به صورت تایپ و یا با خط خوانا و تمیز ارسال فرمایید.
 - ۲- از ارسال کپی مقالات خودداری فرمایید.
 - ۲- شکل‌های مقاله به صورت نهایی بر روی کاغذ و یادسخت رایانه‌ای ارائه شود و عناوین و شماره‌های اشکال در زیر آنها نوشته شود. لطفاً همه نمودارها، نقشه‌ها و تصاویر، تحت عنوان شکل نامگذاری و شماره‌گذاری شوند.
 - ۳- شماره و عناوین جداول در بالای آنها نوشته شود.
 - ۵- منابع مقاله در متن مقاله به صورت (نام خانوادگی - سال انتشار، صفحه) نوشته شده و فهرست منابع به شکل الفبایی در انتهای مقاله تنظیم شود.
 - ۶- هر مقاله دارای چکیده‌ای در حداکثر ۱۵۰ کلمه در ابتدای مقاله باشد.
 - ۷- در پایان مقاله خلاصه یا نتیجه‌گیری در چند سطر نوشته شود.
 - ۸- مجله رشد آموزش جغرافیا، مقالات را به صورت دیسکت رایانه‌ای نیز می‌پذیرد.

زیر نویسها:

- ۱- مهندسین مشاور آتک و دیگران، مطالعات شهرهای جدید جهان، جمع‌بندی مطالعات، جلد ۴، ۱۳۷۰، ص ۲
 - ۲- همان منبع، ص ۷
 - ۳- اویستر و فیکسکی، واتسلاف، شهرسازی معاصر از نخستین چشمه‌ها تا منشور آتن، ترجمه لادن اعتضادی، چاپ اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۱، ص ۸
 - ۴- همان منبع، ص ۴۹
 - ۵- مهندسین مشاور آتک و دیگران، همان منبع، ص ۹.
 - 6- Hall, Peter, Urban & Regional Planning, Chapman & Hall. London and New York, 1992. PP 115-204.
 - ۷- در تجارب جهانی شهرهای جدید از منابع متعدده استفاده شده است.
 - ۸- ظهاری، کمال، راهبردهای توسعه، راهبردهای شهرسازی و شهرهای جدید، مجموعه مقالات شهرهای جدید فرهنگی جدید در شهرنشینی، تهران، ۱۳۶۸، ص ۱۰۶
 - ۹- همان منبع، ص ۱۰۶
 - ۱۰- معصومی اشکوری، سید حسن، بررسی و شناخت نمونه‌های موجود مراکز مسکونی وابسته به صنایع اصلی در کشور، مجله علمی معماری و شهرسازی، ۱۳ و ۱۴، دوره سوم، مهرماه ۱۳۷۰، ص ۲۴.
 - ۱۱- همان منبع، ص ۲۵
 - ۱۲- دیاگرام جمعیتی با استفاده از مدل زیر تعیین شده است:
- $$P_A = \frac{N_A}{K} + \sum \frac{N_B}{AB}$$
- که در آن P_A پتانسیل جمعیتی نقطه A، N_A جمعیت نقطه A، K ضریب فشردگی نقطه A (فاصله دسترسی نقطه A)، N_B جمعیت نقطه B و AB فاصله A تا B است.
- ۱۳- اداره کل مسکن و شهرسازی، طرح جامع منطقه‌ای اصفهان، گزارش خلاصه طرح توجیهی، ۱۳۶۳، ص ۵
 - ۱۴- همان منبع، ص ۱۰
 - ۱۵- وزارت مسکن و شهرسازی، طرح جامع منطقه‌ای اصفهان، ۱۳۶۳، ص ۱۰
 - ۱۶- مرکز آمار ایران، سرشماریهای نفوس و مسکن سال‌های ۴۵، ۵۵، ۶۵.
 - ۱۷- مرکز آمار ایران، آمار کارگاههای بزرگ صنعتی کشور، ۱۳۶۷